

*Draško Duranović**

Hate Speech, Religious and National Intolerance in Montenegrin Printed Media During the 2006 Referendum Campaign

Summary

Analysis of Montenegrin dailies and periodicals during the referendum campaign showed that Montenegro had become a somewhat different society after the political turnaround at the end of the last century. Research has proved the main hypothesis of this paper: changes in the governing policies changed the mega-trends on the Montenegrin media scene and hate speech was not wanted anymore. In media communication, however, the old patterns of misuse of the media and their freedom have not been exterminated: the same political option, which at the beginning of 1990s cherished the ideology of hatred, produced hate speech and religious and national intolerance in the media during the referendum campaign. The mechanisms of media manipulation, which had ravaged the Montenegrin media scene, still managed to survive in the pro-Union media, even after two decades. However, there is a substantial difference compared to previous years – that politics and its expression in the media have become a clear minority in today's Montenegro.

Key words: Media, Newspapers, Election, Ethics, Hate Speech, Intolerance

* The author has a MSc and is a journalist.

*Draško Đuranović**

Govor mržnje, vjerska i nacionalna netolerancija u crnogorskim printanim medijima tokom referendumske kampanje 2006. godine

Sažetak

Analiza crnogorskih dnevnih novina i časopisa tijekom referendumske kampanje pokazala je da je Crna Gora postala nešto drukčije društvo nakon političkog obrata na kraju prošlog stoljeća. Istraživanje je dokazalo glavnu hipotezu ovog rada: promjene u vladajućoj politici promijenile su mega- trendove na crnogorskoj medijskoj sceni i govor mržnje više nije bio poželjan. Međutim, u medijskoj komunikaciji stari načini zlouporabe medija i njihove slobode nisu iskonjenzjeni: ista politička opcija, koja je početkom devedesetih gajila ideologiju mržnje, proizvodila je govor mržnje i vjersku i nacionalnu netoleranciju u medijima tijekom referendumske kampanje. Mehanizmi medijske manipulacije, koja je harala crnogorskom medijskom scenom, još su uspjeli opstati u medijima naklonjenim uniji, čak nakon dva desetljeća. Međutim, postoji znatna razlika u usporedbi s prijašnjim godinama- da su politika i njezino izražavanje u medijima postali očita manjina u današnjoj Crnoj Gori.

Ključne riječi: mediji, novine, izbori, etika, govor mržnje, netolerancija

* Autor je magistar znanosti i novinar.

Medijski duh vremena

Brojne su, vidljive i nevidljive, veze javnosti i medija. Moderna društva se, između ostalog, određuju i na osnovi stanja medijske scene: brojnosti i različitosti medija, stupnjeva slobode izražavanja te dominantnog jezika koji se koristi u medijima. Slika medija ujedno odražava vladajuće ozračje vremena. Prelistavanje novinske dokumentacije ili pregled arhive elektroničkih medija pokazuju stanje jednog društva, upozoravaju na glavne društvene smjerove i ideje. „Najtočnije definiranje odnosa medija i društva jest da kakvo je društvo, takvi su i mediji“, ističe dr. sc. Stjepan Malović¹.

Državne novine, državna televizija i državni radio – to su bile medijske poluge u Crnoj Gori kojima je početkom devedesetih, u vremenu raspada SFRJ, čitavo društvo gurano prema ksenofobiji, nacionalnoj i vjerskoj netoleranciji. Govor mržnje emitiran posredstvom najjačih, državnih medija, čvrsto ujedinen s govorom laži državne administracije suprotstavljene međunarodnom poretku, proizveli su – udruženi - goleme količine agresivnosti, ksenofobije, vjerske netolerancije i, općenito, negativne energije čije su krajnje posljedice bili ratovi i politički progon neistomišljenika.

Govor mržnje koji je proizvela crnogorska vlast prelio se na stranice državnih medija. „Noseći poruke vrhovništva mlade hrvatske demokracije, hrvatski cvijet u licu bojovnika, zengovaca, mupovaca, okorjelih kriminalaca i plaćenika stigao je i na naše prostore. Tuđman, Stipe i druge ustaške glavešine potrudili su se da pod barjak okupe i Rugovine istomišljenike, Bugare, Rumune, Kurde i ko zna sve koga. Nastojeći da nam sve te poruke preko njih što prije stignu upućuju ih kroz cijevi pušaka, mitraljeza, minobacača na jedinice JNA, na sela na ljude...“² Poruke poput ove objavljene u posebnom, ratnom, dodatku državnog lista *Pobjeda* bile su uobičajeni dio okrutne crnogorske svakodnevice. Stvarao se začaran krug: vlast je stvarala političke uvjete za progon neistomišljenika, a političke poruke koje su se objavljivale preko državnih medija stvarale su ozračje u kojem je govor mržnje bio vladajući kulturni uzorak. Tako probuđena ili stvorena ksenofobija prosječnog, običnoga građanina pretvarala je u bijesnog čovjeka koji je opet gurao političku elitu u dalju

¹ Malović, Stjepan: *Mediji i društvo*, ICEJ, Zagreb, 2007, str. 9.

² Specijalna edicija „Rat za mir“ u izdanju NJP „Pobjeda“, broj listopad 1991, str 11.

radikalizaciju. Rat je bio neizbježna posljedica mržnje koju su proizvodile političke elite posredstvom strogo kontroliranih medija.

Nasuprot tom mračnom razdoblju crnogorske novije povijesti, posljednje godine dvadesetog stoljeća i prvo desetljeće dvadeset i prvog, osvijetlile su drugačiji put - bio je to pokušaj nove Crne Gore da raskine s vlastitom ružnom tradicijom u želji da se ovdje stvori drugačije društvo. Kopernikanski preokret u crnogorskoj politici dogodio se kada je dio vrha vlasti (one koja je svojedobno stvorila politiku ksenofobije) napravio otklon od vlastite dotadašnje politike i službena Crna Gora počela se oslanjati na ideje antiratne, demokratske oporbe. Ideja suverenosti, koja je iskrla Crnom Gorom zahvaljujući antiratnom pokretu početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, poprimila je nov i snažan zamah zadobivši, u početku posrednu, a poslije posve konkretnu potporu najvećeg broja državnih institucija.

Promjena opće politike najočitija je bila u radu državnih medija: za kratko vrijeme nova uređivačka ekipa državnih medija prestala je objavljivati poruke koje sadržavaju govor mržnje, odnosno jezik vjerske i nacionalne netolerancije; srpski političari Miloševićeve opcije više nisu bili redoviti gosti na stranicama ni valovima državnih medija; iz etera je protjerana čak i novokomponirana glazba kao prepoznatljiva signatura nacionalističkog političkog projekta.

Promjena dijela Crne Gore nije, ipak, značila korjenitu promjenu cijelog društva. Crna Gora je nastavila život kao podijeljena zajednica, država i društvo iznutra sukobljeni, ne samo oko politike i zbog dnevne politike nego i prema vrijednosnim kriterijima: odnosu prema ljudskim pravima, poštovanju manjinskih nacionalnih zajednica, provedbi međunarodnih sugestija i uputa, prihvaćanju međunarodnih pravila igre. Nastala su dva velika politička bloka: suverenisti i unionisti, koji će godinama voditi ogorčenu bitku za prevlast.

Ta dva antagonizirana bloka bila su na liniji sukoba tijekom 2006. godine kada je, pod zaštitom međunarodne zajednice, pripreman, organiziran i proveden referendum u Crnoj Gori. Referendum održan 21. svibnja 2006. godine bio je sudbonosno političko pitanje o kojem je ovisila budućnost Crne Gore, ali također budućnost mnogih sudionika domaće politike. Zato su u kampanji za ili protiv crnogorske neovisnosti upotrijebljena sva sredstva političke propagande, uključujući udarne poluge – medije koji su propagirali crnogorsku suverenost ili se protivili izglasavanju neovisnosti.

Istraživački rad naslovljen *Govor mržnje, vjerska i nacionalna netolerancija u crnogorskim printanim medijima tokom referendumske kampanje 2006. godine* zapravo je analiza rada tiskanih medija koji se uređuju i objavljuju u Crnoj Gori tijekom referendumske kampanje, od raspisivanja referenduma do završetka političke utrke 21. svibnja 2006. godine. Predmet istraživanja je pisanje dnevnih listova *Pobjeda*, *Vijesti*, *Dan* i *Republika* te periodičnih novina *Monitor* (tjednik), *Revija D* (tjednik), *Istok* (dvojednik), *Crnogorski književni list* (dvojednik) i *Glas Boke* (dvojednik).

Nisu analizirani srpski tiskani mediji koji se prodaju u Crnoj Gori, jer naklada prodanih primjeraka srpskog tiska, prema raspoloživim podacima³, u odnosu prema ukupnoj prodaji tiska, ne prelazi 20 %; što znači da se u tom postotku može očitovati i utjecaj tiskanih medija izvan Crne Gore na oblikovanje crnogorskog javnog mnijenja. Analiza nije zahvatila ni elektroničke medije, jer u tome dijelu medijske scene nije postojala jasna razlika, kao npr. u tiskanim medijima: političke podjele su najizraženije u tiskanim medijima koji se objavljuju i prodaju u Crnoj Gori. Dakle, uspoređujući rad crnogorskih tiskanih medija dobiva se analiza autohtonih i dominantnih političkih ideja.

Cilj istraživanja jest utvrditi postojanje uzročno-posljedične veze između vladajuće političke ideologije i prevladavajućeg jezika u medijima. Hipoteza istraživačkog rada temeljila se na premisi da su vjerska, nacionalna netolerancija i govor mržnje prestali biti osnovno sredstvo za medijsku i političku borbu. Promjena ideja koju zastupa većinska Crna Gora morala se, prema hipotezi rada, odraziti također na promjenu dominantnog medijskog izraza te politike. Pomoćna hipoteza glasi: vjerska i nacionalna netolerancija i upotreba govora mržnje ostali su prepoznatljiva metoda medijske sotonizacije političke opcije koja je još tijekom raspada SFRJ poticala ideju etničkog čišćenja, nacionalne i vjerske mržnje.

Osim toga, istraživanje treba potvrditi ili opovrgnuti tezu da se isti mehanizmi manipulacije, kojima su robovali mediji početkom devedesetih, ponavljaju u različitom vremenu, pod utjecajem iste ksenofobične politike. Posebnu analizu o medijima početkom devedesetih u Srbiji i Crnoj Gori, o utjecaju tadašnjih medija na stvaranje nacionalističko-šovinističke političke osnove i ratnog ozračja napravio je dr. sc. Renod De la Bros (Renaud de la Brosse) profesor na Sveučilištu Rems. „Ova politika koja je za cilj imala stvoriti državu u kojoj će živjeti svi Srbi, bila je praćena nacionalnim

³ Korišteni su podaci glavnih distributera tiska u Crnoj Gori Bega Pressa, Štampe, Štampe plus

političkim programima opravdavanim u srpskom javnom mnijenju vještom propagandom⁴, ističe se, između ostalog, u studiji.

Profesor De la Bros navodi pet klasičnih mehanizama, medijskih oružja, koje je uočio analizirajući pisanje medija tijekom priprema za rat u Jugoslaviji početkom devedesetih: prvo se medijski obrađivala jedna „strašna“ opasnost – *ugroženost vlastitog nacionalnog identiteta*; usporedo s time manipuliralo se *poviješću i nacionalnom mistikom*, sve u korist uskih političkih interesa vladajuće elite; treće bitno medijsko oružje De la Bros naziva *medijalizacija političkih liturgija*, a tim terminom definira organizaciju i medijsko praćenje mnogih vjerskih i ritualnih obreda kojima je Crkva, poduprta od vlasti, podizala nacionalni ponos (najočitiji primjer „političke liturgije“ u Srbiji jest proslava 600. godišnjice Kosovske bitke); četvrti mehanizam zloupotrebe medija u političke svrhe, ujedno najčešće upotrebljavan za potrebe političke elite, jest *stigmatizacija protivnika* (bilo da je riječ o „izdajničkoj oporbi“ ili „neprijateljskim narodima“); na kraju, peti medijski mehanizam jest medijska popularizacija *paranoje urote*⁵, preko medijskih uvjeravanja da postoje tajni planovi i skupine koje žele uništiti državu ili destabilizirati vlast ili pak djelovati protiv naroda i njegove Crkve.⁵

Istraživanje rada tiskanih medija tijekom referendumske kampanje razmatralo je slučajeve očite povrede etičkih novinarskih standarda, vodeći računa o tome da se opišu i analiziraju jasni, neprikriveni slučajevi govora mržnje; kada su “razlozi za mržnju ili diskriminaciju uglavnom ‘rasa, vjera, spol ili seksualna orijentacija’ i zbog toga tema govora mržnje spada prvenstveno u problematiku ‘huškanja na rasnu mržnju’”.⁶

⁴ Renaud de La Brosse, Politička propaganda i projekt „svi Srbi u jednoj državi“: posljedice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe“, Biblioteka Svedočanstva, broj 20, knjiga 1, Milošević vs. Jugoslavija, Beograd, 2004, strana 138.

⁵ Renaud de La Brosse, Politička propaganda i projekt „svi Srbi u jednoj državi“: posljedice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe“, Biblioteka Svedočanstva, broj 20, knjiga 1, Milošević vs. Jugoslavija, Beograd, 2004, strane 154-166.

⁶ Mira Beham, Govor mržnje u politici i medijima, Zbornik radova: Etika javne reči u medijima i politici, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2004. strana 155.

Analiza periodičkog tiska

U razdoblju provedbe analize, od 1. ožujka do 22. svibnja 2006. godine, u Crnoj Gori je redovito izlazilo pet magazina, koji su se uređivali i prodavali na crnogorskome tržištu: crnogorski neovisni tjednik *Monitor*, *Revija D*, *Revija za politiku i kulturu Istok*, *Glas Boke* i *Crnogorski književni list*. Na crnogorskom tržištu bile su sljedeće dnevne novine: *Vijesti*, *Dan*, *Pobjeda* i *Republika*. Opći statistički pokazatelji upućuju na trend promjene medijske slike, što potvrđuje tablica:

Tablica 1. Klasifikacija referendumskih tekstova u crnogorskoj periodici

Monitor; Crnogorski književni list; Revija D; Revija Istok; Glas Boke	
Tekstovi o referendumu	298
Nacionalna/vjerska netolerancija	38
Govor mržnje	9

Kada se sagleda ukupno pisanje crnogorske periodike, i zanemari politička opcija pojedinih časopisa, općenito se može zaključiti da tekstovi u kojima se izražava govor mržnje, vjerske ili nacionalne netolerancije čine manji dio. Izraženo u postocima: trinaest (13) % tekstova izražavali su nacionalnu ili vjersku netoleranciju, dok je govor mržnje upotrebljavan u tri (3) % novinarskih priloga. Podaci pokazuju da vjerska i nacionalna netolerancija, još manje govor mržnje, nisu bili dominantan jezik u crnogorskom periodičkom tisku tijekom referendumске kampanje.

Podjelom crnogorske periodike u odnosu na političku opciju – na suvereniste i unioniste – dobivaju se novi pokazatelji. Primjereno uređivačkim koncepcijama, magazini se mogu svrstati u dvije skupine: tjednik *Monitor* i dvotjednik *Crnogorski književni list* otvoreno su podupirali zamisao o crnogorskoj suverenosti; ostala tri magazina – *Revija D*, *Revija Istok* i *Glas Boke* – bez dileme su pripadali unionističkoj opciji, optirajući za zajedničku državu. O usmjerenosti i kršenju etičkih normi magazina koji su podupirali opciju zajedničke države govori i tablica 2:

Tablica 2. Klasifikacija tekstova prounionističke periodike

Prounionistički magazini (<i>Revija D</i> ; <i>Revija Istok</i> ; <i>Glas Boke</i>)	
Tekstovi o referendumu	104
Nacionalna/vjerska netolerancija	36
Govor mržnje	8

Dakle, 42 % novinskih priloga o referendumu (gotovo svaki drugi!) sadržavali su etički i profesionalno neprihvatljive poruke nacionalne i vjerske netolerancije ili eksplicitni govor mržnje. Budući da je *Revija D* više tabloid u kojem nije zabilježena jasna nacionalna, vjerska netolerancija ili govor mržnje, podaci pokazuju da su svi etički nedopustivi tekstovi plod rada uredništva revije *Istok* ili *Glasa Boke*. Ta dva magazina, za razliku od *Revije D*, pozornost prvenstveno posvećuju unutrašnjoj politici. Na stranicama dvaju glasila objavljena su ukupno 73 novinarska priloga, u kojima se analiziraju ili komentiraju referendumska događanja. Od tog broja, 44 teksta, odnosno 60 % bili su profesionalno ili etički neprikladno napisani, uz naboje nacionalne ili vjerske netolerancije ili uz upotrebu govora mržnje. Može se, dakle, zaključiti da su politički angažiraniji periodični tiskani mediji bili promotori politike nacionalne i vjerske netolerancije.

O kakvim je tekstovima riječ, pokazuje i deskriptivna analiza sadržaja objavljenih priloga. Politička opcija koju uredništvo *Istoka* zastupa najizraženija je u tekstu „Anticrnogorska Crna Gora“, u kojem se ocjenjuje kakva bi Crna Gora bila da se izglasa neovisnost: „Nije najveća tragedija što bi neovisna Crna Gora bila nečija privatna država, nego što bi ona bila antikršćanska, antisrpska, anticrnogorska, i kao takva, ona bi brzo nestala s povijesne scene, jer tko ne zna za Boga, braću i pretke, taj ništa dobro ne očekuje.“⁷

U istome broju tu tezu nastavlja drugi autor. U članku „Osuđeni na pobjedu“ on također pojašnjava o čemu se na referendumu odlučuje: „Što da se lažemo? Pitanje na koje 21. maja treba da odgovore građani Crne Gore u stvari glasi ovako: 'Da li ste za potpuno razdvajanje Crne Gore od Srbije i njeno približavanje Albaniji i Hrvatskoj, kako bi srpsko ime u Crnoj Gori zauvijek bilo izbrisano? Svi drugi prevodi i formulacije, odakle god dolazili, samo su znak kukavičluka - blijeda kamuflaža za ovu

⁷ *Revija Istok*, broj 92, travanj 2006. stranica 16.

zlokobnu antisrpsku i anticrnogorsku strategiju.“ Tako u uvodu članka dužnosnik unionističke Srpske narodne stranke, kolumnist *Istoka*, objašnjava glavnu referendumsku dvojbu u Crnoj Gori.⁸

U posljednjem broju pred referendum se potencira „nakaradni karakter“ crnogorske vlasti koja – prema mišljenju uredništva *Istoka* – najviše nalikuje *vlastima* nacističke Njemačke. U tekstu „Crvena Gora“ autor kritizira govor Ranka Krivokapića⁹ na skupu suverenista na Cetinju, naročito njegovu sintagmu „Crvena Gora“, kojom je predsjednik Parlamenta želio podcrtati boju zastave koja će se, nakon referenduma, vijoriti u sjedištu UN-a.

Komentatoru *Istoka* to je bio povod da napiše tekst iz kojeg je znakovit sljedeći odjeljak: „Takva crvena Crna Gora, koju su prvi nacrtali Crnogorci-ustaše Sekula Drljević i Savić Marković Štedimlija, trajala bi taman koliko i mački muž. Trajala bi, ili sporovala bi, onoliko koliko je i ona 1941. godine. Predsjednik Skupštine Crne Gore, na Cetinju, čestitao Crnogorcima crvenu Crnu Goru. Halo, Crnogorci, da li ste dobro čuli! Tako je rekao Krivokapić sa frizurom po ugledu na fašističku omladinu iz vremena minhenskih pivnica.“¹⁰ Usporedba vođe SDP-a s nacističkim vođama nije argumentirana, niti se navode Krivokapićevi citati koji su autora teksta natjerali na takav zaključak. Jednaka tome jest usporedba neovisne države s „neovisnom državom Crnom Gorom“, koju su pokušali osnovati crnogorski separatisti pod talijanskom okupacijom 1941. godine.

Dokazi, očito, nisu potrebni kada treba napasti drugu političku opciju svim sredstvima. To potvrđuju izabrani citati iz tekstova časopisa *Glas Boke*. Novinar toga lista, stalni kolumnist, objašnjava u tekstu naslovljenom „Nesreća razbijene države“ kako se građani ne bi smjeli pomiriti sa životom u „eventualno neovisnoj Crnoj Gori“. Autor kaže: „Sve što u Crnoj Gori valja je srpsko. Boku od Srbije samo silom mogu odvojiti a sila, silu ište“. Osim pozivanja da se silom odgovori na rezultat referenduma, autor s omalovažavanjem govori o ulozi pojedinih naroda i etničkih skupina u stvaranju crnogorske kulture i tradicije. „Ono što ne smijemo smetnuti s uma mi, stanovnici Crne Gore, bez obzira na političku, narodnu ili vjersku pripadnost, jest stara, temeljna, istorijska istina po kojoj

⁸ Revija Istok, travanj 2006. stranica 22.

⁹ Ranko Krivokapić je predsjednik Skupštine Crne Gore u doba referendumske kampanje; istodobno je i predsjednik Socijaldemokratske partije Crne Gore

¹⁰ Revija Istok, broj 93, svibanj 2006. stranica 16.

sve što je valjalo u Crnoj Gori bilo srpsko, a što nije valjalo, bilo je svačije: tursko i arnautsko¹¹, švapsko¹² i latinsko i svačije, samo ne srpsko.¹³

Govor mržnje pronalazimo i u tekstovima predstavnika akademske zajednice. Tako je jedan akademik SANU-a u tekstu „Spas jedinstva“ ustvrdio da se stvara „nova Crna Gora“ i „novi narod“ i obrušio se iz sve snage na to: „Umjesto one po hrabrosti, junaštvu, obilježevskom duhu i viteštvu prepoznatljive Crne Gore, danas se stvara jedan 'novi narod', 'nova kultura', 'novi Crnogorci', koji nemaju nikakve veze sa svojim majkama i očevima, sa svojim dedovima, sa svojom Srpskom pravoslavnom crkvom i sa svojim precima. Tamo danas iz srpskih ruševina niču Montenegrini, Dukljani i Crveni Hrvati, oni napadaju srpske svetinje zato što njihove udžbenike istorije, njihove obrazovne programe i ukupni društveni program pišu Džordž Soros, Stiv Henke i dukljanska politička koterija...“¹⁴

Na drugoj strani “barikade“, kada se ista metoda analize upotrijebi na primjeru prosuverenističkog periodičkog tiska, dobiva se posve drugačija slika.

Tablica 3. Klasifikacija tekstova prosuverenističkog siska

Prosuverenistički magazini (Monitor, Crnogorski književni list)	
Tekstovi o referendumu	194
Nacionalna/vjerska netolerancija	2
Govor mržnje	1

Dobiveni rezultati potvrđuju da je pojava novinarskih tekstova koji sadržavaju vjersku, nacionalnu netoleranciju ili govor mržnje sporadična, na razini statističke pogreške: od ukupno 194 novinska priloga u *Monitoru* i *CKL-u*, evidentirana su dva teksta u kojima je izražena nacionalna netolerancija i tek jedan tekst u kojem je upotrijebljen govor mržnje. Svi ti

¹¹ Pridjev arnautski izveden je od imenice Arnaut što je, prema Rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića, stari naziv za Albance.

¹² Pridjev švapski izveden je od imenice Švabo, što je, prema Rječniku stranih riječi Bogoljuba Klaića, „pogrdan, preziran naziv za Nijemce“

¹³ Glas Boke, broj 5, travanj 2006, stranica 10.

¹⁴ Glas Boke, broj 6, travanj 2006, stranica 3.

primjeri zabilježeni su na stranicama CKL-a, gdje je bilo slučajeva narušavanja Kodeksa novinara Crne Gore, u prvome redu upotrebom uvredljivih riječi upućenih javnim osobama, kada se koristio medijski mehanizam stigmatizacije političkog protivnika. Primjerice, u novinarskom osvrtu naslovljenom „Velike misli o malom Predragu Bulatoviću”¹⁵, zvanom kanabe“ piše: „On je najgluplji Amfilohijev političar, a tek vjernik sa svijećom u rukama! Njegovo je da mrzi Crnu Goru, svoje pretke, Đukanovića i nepokradene izbore! On se iz petnih žila upinje, pošto pameti nema, da bude podanička budućnost Crne Gore! On je politički podlac, kakav se u Crnoj Gori rodio nije još od vremena Andrije Radovića.”¹⁶

Oštre riječi osvrta možda bi se mogle svrstati u slobodu novinarskog izražavanja, ali ne i činjenica da je riječ o minikommentaru koji nije potpisan, što navodi na zaključak da je riječ - ne o slobodi izražavanja - nego o slobodi optuživanja anonimnog autora. Ista vrsta novinarske zloupotrebe (nepotpisani minikommentar), ali ovaj put s jasno izraženom nacionalnom netolerancijom, zabilježena je u sljedećem broju, u bilješki pod naslovom „Dragan Šoć”¹⁷ kreće u hajku na Albance i Albaniju da bi prikrrio svoje albansko porijeklo!“ . U kratkom komentaru nepoznati autor zaključuje: „Također, ovaj terazijski pripuz hajka i na komuniste da bi prikrrio svoju nekadašnju komunističku aktivističku prošlost. No, ko još Dragana Šoća shvata ozbiljno – njegov se dijapazon diletantizma kreće od političkog šarlatanstva do povijesnog neznanja.”¹⁸

Općenito gledano, etički i profesionalno sporni tekstovi u suverenističkom periodičkom tisku incidentno su odstupanje od opće uređivačke koncepcije: tek jedan posto tekstova o referendumu sadržavao je etički i profesionalno neprihvatljive poruke. O odnosu uređivačkih koncepcija unionističkih i suverenističkih magazina govore dva grafikona, u kojima je napravljena usporedba između broja tekstova o referendumu te broja etički i profesionalno neprimjerenih novinskih priloga: pokazuje se

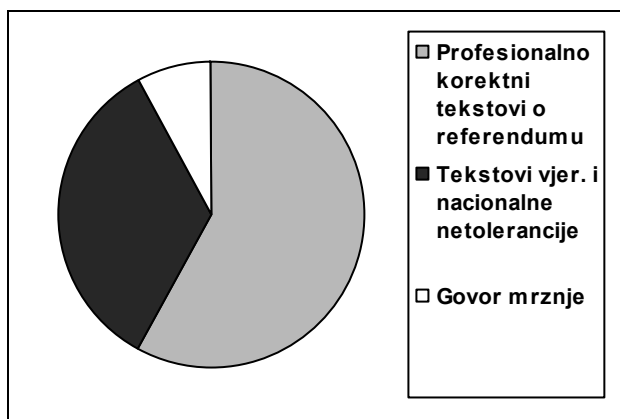
¹⁵ Predrag Bulatović, tadašnji predsjednik Socijalističke narodne partije bio je jedan od vođa Bloka za zajedničku državu

¹⁶ Crnogorski književni list, broj 126,01.ožujak 2006, str 3.

¹⁷ Dragan Šoć je poslanik u crnogorskom Parlamentu, bivši predsjednik Narodne stranke tijekom referendumske kampanje, istaknuti dužnosnik Narodne stranke i jedan od čelnika Bloka za zajedničku državu.

¹⁸ Crnogorski književni list, broj 127, 15.ožujak 2006, str 3.

velika diskrepancija dviju političkih opcija predstavljenih u svojim medijskim glasnogovornicima:

a) Grafikon etički spornih tekstova u *Reviji D, Istoku i Glasu Boke*

b) Grafikon etički spornih tekstova u *Monitoru i Crnogorskom književnom listu*

Predstavljeni podaci govore o ovisnosti uređivačke koncepcija lista o glavnoj političkoj ideji koja je pokretač pisanja i objavljivanja tekstova o referendumu. Pregled tekstova i posebno kvalitativna analiza sadržaja pokazuju da je unionistička opcija ostala zatočenica netolerantnoga govora i (ili) uvredljivog novinskog izraza.

Analiza dnevnog tiska

Budući da je riječ o dnevnim novinama, podrazumijeva se da većinu novinarskih priloga čine vijesti i izvještaji te izjave sudionika referendumske utrke. U vijestima i izvještajima te njihovim naslovima koji su plod uredničkog rada, nije zabilježeno drastično kršenje etičkih načela (iako ima odstupanja od novinarskog kodeksa, ali to nije tema ovog rada). Drugačija je slika ako se promatraju samo interpretativni novinarski žanrovi kao što su komentar, članak ili osvrt. Pobrojani novinarski oblici izražavanja najbolje definiraju i političku opciju te otkrivaju vrijednosne sudove koje promoviraju pojedine redakcije. Stoga je analiza tog novinarskog segmenta značajna za obilježavanje trendova. U tablici koja slijedi dani su podaci o zabilježenim kršenjima novinarskog kodeksa na općenitoj razini, naročito kada je riječ o interpretativnim novinarskim oblicima, kao što su komentar, bilješka ili osvrt:

Tablica 4. Klasifikacija referendumskih tekstova u crnogorskom dnevnom tisku

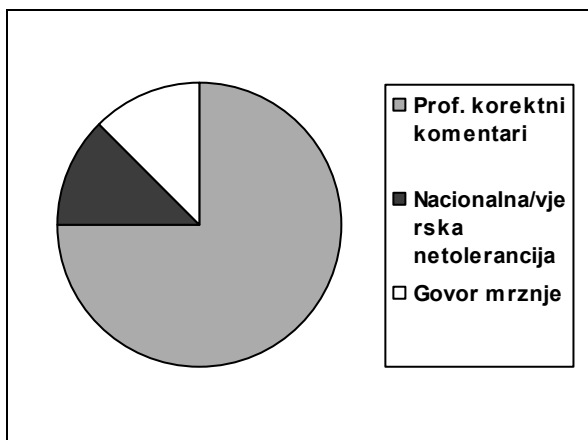
<i>Vijesti, Dan, Pobjeda, Republika</i>	
Komentari o referendumu	64
Nacionalna/vjerska netolerancija	4
Govor mržnje	4

Redakcijskih komentara, odnosno komentara novinara i pozvanih kolumnista – prema kojima se može najjasnije i odrediti kako su profilirane novine - bilo je razmjerno malo. U sva četiri lista zabilježena su 64 komentara o referenduskim događanjima: *Vijesti* su objavile devet, *Pobjeda* također devet, dok su referendumska zbivanja znatno više komentirala uredništva *Dana* (24 komentara) i *Republike* (22 komentara). Iako je riječ o različitim uređivačkim koncepcijama, zbroj komentara i njihova analiza pružaju opću sliku o crnogorskom dnevnom tisku, uređivačkim stajalištima tijekom analiziranoga razdoblja.

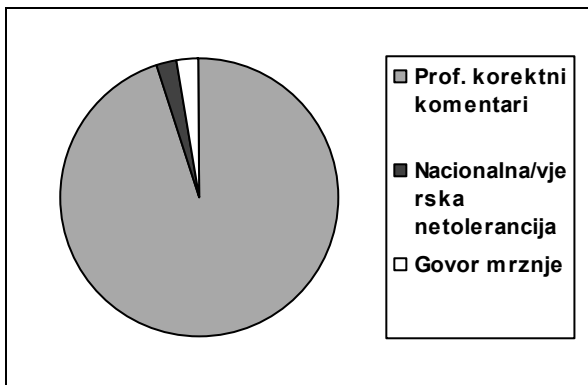
Kada se zbroje svi komentari objavljeni u crnogorskom dnevnom tisku od 1. ožujka do 22. svibnja, može se zaključiti da etički sporni tekstovi nisu bili dominantni: od 64 komentara, u četiri primjera uočeno je izražavanje vjerske i nacionalne netolerancije, a u četiri teksta upotrijebljen je govor mržnje. Dakle, svaki osmi tekst značio je i kršenje etičkih

standarda, što potvrđuje tezu da dominantan jezik nije bio govor mržnje, vjerske ili nacionalne netolerancije.

Kada se odvoji unionistički *Dan* naspram trima suverenističkim novinama, ističe se trend sličan onome koji je karakterističan za periodiku: uređivačka politika *Dana* znatno je više koristila uvredljiv govor u komentarima svojih redovitih kolumnista.

Dan

Vijesti, Pobjeda, Republika

Grafikon: Usporedba etički spornih tekstova u komentarima

Kao što se vidi iz grafikona, unionistički *Dan* nije se ustručavao prijeći dopuštenu granicu etičnosti: u 25 % komentara kolumnisti tih novina poslužili su se vjerskom, nacionalnom netolerancijom ili govorom

mržnje. Dakle, svaki četvrti komentar nosio je etički neprihvatljivu poruku, poruku koja odstupa od profesionalnih novinarskih standarda. Prosuverenistički dnevni tisak, nasuprot tome, uglavnom je poštovao međunarodne i domaće profesionalne standarde. Samo dva drastična slučaja (komentar u *Pobjedi* i preuzeti komentar u *Republici*) upućuju na to da je ovaj dio medijske zajednice naslijedio vrijednosno drugačiji model, koji nije podrazumijevao sotonizaciju političkih protivnika ili jezik uvreda. Tu tezu potvrđuje i podatak da je samo šest posto komentara nosilo etički neprihvatljive poruke i ideje.

Analiza sadržaja tekstova pokazuje da kolumnisti *Dana* nisu prezali od teških riječi, pozivanja na vjersku ili nacionalnu netoleranciju ili pak na upotrebu govora mržnje. Analiza komentatorskih tekstova stalnih i povremenih kolumnista koje je birala redakcija *Dana* pokazuju da je ovo uredništvo ostalo zatočenik pravila medijske sotonizacije neistomišljenika, medijskih metoda karakterističnih za devedesete godine prošlog stoljeća, kada su u medijima carevale vjerska i nacionalna mržnja.

Tako u članku „Prelom u mozgu“ kolumnist *Dana* objašnjava da se u Crnoj Gori rađa nova rasa: “Za razliku od knjaza Nikole koji je bio čistokrvni Srbin, mi danas u Montenegro imamo jednu autohtonu dukljansku rasu, koja nema nikog bližnjeg na planeti! Taj mutirani metastazirani dukljansko-montenegrinski šestoprsti kleptomanski kentaur ima spljoštenu glavu malog zakržljalog mozga homo erectusa (prvi čovjek koji se podigao na zadnje noge), najrazvijeniji organ mu je guzica koju stalno ističe u prvi plan – što znači da hoda natraške i četveronoške, na svim papcima ima po šest prstiju, pase sve što uoči u svom vidokrugu, sporazumijeva se na materinjem jeziku, tj. njače, muče, riče i kukuriče, krsti se, tj. prdi dok ga krste u dukljanskoj crkvi i zalaže se za secesiju Montenegra, tj. za svoj prirodni ambijentalni rezervat u kojem se najbolje razmnožava – trljanjem guzice o guzicu! Režim pokušava da umijesi i odlije kalup ovog dukljansko-montenegrinskog kentaura od naših Srba, Crnogoraca, Bošnjaka, Muslimana, Albanaca, a uz pomoć ideologije SDP-a i naučnih dostignuća sa montenegrinskog ‘Univerziteta’, projektujući ga kao budućeg nosioca razvoja Montenegra!”¹⁹

O izboru na referendumu govorio je još jedan kolumnist *Dana*, inače urednik u glasilu *Radio Svetigora* (radio Srpske pravoslavne crkve). U tekstu naslovljenom „Crna Gora između Petrovića i Moldavkića“ autor

¹⁹ Dnevni list Dan, 27. mart 2006. godine

objašnjava bit izbora 21. svibnja i što će se dogoditi ako se podupre suverena Crna Gora:

„Ko, pak, toga dana zaokruži DA – taj će neminovno dati podršku projektu stvaranja Velike Albanije. Oni nedavni OVK transparenti u Tuzima, oni nijesu tog dana isticani na Kosovu, već na vratima Podgorice, dakle praktično na našim kućnim pragovima...Dvadeset prvog maja ne odlučuje se da li će Crna Gora dobiti nezavisnost, već biramo dobro ili zlo, svjetlost ili mrak, crkvu Hristovu ili Udbu, Njegoša ili dukljanskog berberina, Marka Miljanova ili Novaka Kilibardu, časne Petroviće ili sramotne Moldavkiće, Svetog Petra Cetinjskog ili prokletog cara Dukljana, miris tamjana ili smrad dima od švercovanog duvana i marihuane...“²⁰

Na drugoj strani, unutar suverenistički usmjerenog dnevnog tiska, samo je jedan drastičan primjer kršenja etičkih standarda, u dnevniku *Republika*. Riječ je o komentaru prenesenom iz drugih, srpskih, novina, ali može se tumačiti i kao redakcijsko stajalište, jer redakcija pravi izbor. komentar pod naslovom „Koštuničin obračun s pužem“ počinje vicem: „Poševio puž Koštunicu. Koštunica ode u policiju prijaviti silovanje. Policajac: *Kako se to desilo?* Koštunica: *Paaaa, neeee znaaaaam, sve je bilo brrrrzo kao muunja!*“²¹ Daljem tekstu se, između ostalog, ocjenjuje: „Mlitava i uplašena Evropa, kojoj nimalo ne smeta što je Koštunica nešto sporiji od puža i religiozno dementniji od paramecijuma – odrediće novi i jubilarni, stosedamdeseti *dead line*: ako do 17. avgusta ove ili 18. avgusta iduće godine ne isporučimo Mladića – s nama će se ozbiljno razgovarati, Evropa je to, nema zajebavanja kad su rokovi u pitanju! Budući da je Evropsku uniju uzeo pod svoje – ko još dr Kalašnjikovu osporava da nije legitiman, nije kooperativan ili nije privržen demokratskim vrijednostima – dr Voja riješio je da u svom srpskom zabranu stvari dovede na svoje mjesto. Uništenje imperije Bogoljuba Karića, od koje ni inicijali BK neće ostati na kamenu – uz pomoć mentalno oboljelog ministra finansija Mladana Dinkića, po kojem su rađeni likovi iz filma „Let iznad kukavičjeg gnijezda“, u prvi je lažni mah moglo da izgleda kao tzv. borba protiv korupcije, da se nije ispostavilo da iza čitave priče o otimanju mobilne mreže 063 ne stoje lični G17 ministarski interesi o preuzimanju najprofitabilnije srpske firme.“²¹

²⁰ Dnevni list Dan, 03. april 2006. godine

²¹ Dnevni list Republika, 4.svibnja 2006. godine

Zaključak

Kvantitativna analiza, uz analizu sadržaja, potvrdila je glavnu hipotezu - *govor mržnje, vjerska ili nacionalna netolerancija nisu više osnovno sredstvo za medijsku i političku borbu*. Promjena ideja koju zastupa većinska Crna Gora od 1997. godine odrazila se, posve konkretno, na promjenu dominantnog medijskog izraza tijekom referendumske kampanje 2006. godine. U komentarima, člancima, osvrtima i drugim oblicima interpretativnog izraza – tako gdje je najočitiije stajalište redakcije, odnosno uredništva - *govor mržnje, vjerska i nacionalna netolerancija* nisu dominantan medijski izraz.

Dio analize rada medija u Crnoj Gori posebno je tretirao rad prounionističkih medija nasuprot radu prosuverenističkih medija. Tim istraživanjem potvrđena je i druga, pomoćna hipoteza rada - *govor mržnje, vjerska i nacionalna netolerancija* mnogo su više zastupljene unutar unionističkih tiskanih medija. Medijski mehanizmi manipulacije, koje je svojedobno profesor De la Bros uočio u analizi rada nacionalistički usmjerenih medija s početka devedesetih, još postoje unutar unionističkog tiska, petnaestak godina poslije.

Na drugoj strani, etički sporni tekstovi unutar prosuverenističkih tiskanih medija bili su zanemarivi i u svim uočenim slučajevima koristio se mehanizam *stigmatizacije protivnika*, kada su oštre riječi, a ne argumenti, poslužile za borbu protiv političkih protivnika. U 234 analizirana teksta periodičnog i dnevnog tiska registrirano je samo dva posto (ukupno pet tekstova) novinarskih priloga u kojima su sadržane poruke suprotne profesionalnom novinarskom kodeksu. Nije slučajnost što su unutar suverenističkog tiska etički sporni tekstovi na razini statističke pogreške: to je nužan odraz politike koja je propagirala suživot različitih nacija i religija, politike koja je zagovarala ideju o suverenoj Crnoj Gori kao državi građana, a ne nacionalnih ili religijskih skupina. Otuda i medijski izrazi favoriziranja takve politike u većini slučajeva su tekstovi koji poštuju profesionalne kriterije i međunarodne novinarske standarde.

Literatura

Beham, Mira, *Govor mržnje u politici i medijima, Zbornik radova: Etika javne riječi u medijima i politici*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2004.

Bugarski, Ranko, *Jezik od mira do rata*, Beogradski krug, Beograd, 1994.

Bugarski, Ranko, *Nova lica jezika*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.

De La Bros, Reno, *Politička propaganda i projekat „Svi Srbi u jednoj državi“: posljedice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrbe*, Biblioteka Svedočanstva, broj 20, knjiga 1, Milošević vs Jugoslavija, Beograd, 2004.

Malović, Stjepan, *Mediji i društvo*, ICEJ, Zagreb, 2007.

Malović-Ricchiardi-Vilović, *Etika novinarstva*, ICEJ, Zagreb, 2007.

Tadić, Darko, *Propaganda*, Spectrum books, Beograd, 2005.

Vilović, Gordana, *Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2004.

Dokumnetacija listova: *Pobjeda, Vijesti, Dan, Republika, Monitor, CKL, Glas Boke, Istok, Revija D.*